

Tarih, Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı¹

Evren Balta*

Süheyla Demir**

Öz

Bu makale tarih eğitimi yoluyla kurulan kolektif inanç ve kimliğin uluslararası siyaseti ve dış politikayı anlamada kurucu bir öneme sahip olduğunu iddia etmektedir. Her ne kadar doksanlı yıllardan itibaren ders kitaplarının siyasetle ilişkisi önemli bir araştırma gündemi haline gelmiş olsa da, tarih eğitiminin ve tarihsel hafızanın uluslararası siyasetteki rolü hala yeterince çalışılmamış bir konudur. Bu makalede tarih ve kimlik arasındaki ilişki üzerinden giderek Rusya Federasyonu güncel tarih ders kitaplarında, Osmanlı-Türk imgesinin nasıl çizildiği analiz edilmektedir. İncelenen tarih ders kitapları göstermektedir ki Rusya federasyonunun kimliği, temelde Batı karşıtlığı üzerinden şekillenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye bu kimlik anlatısında bağımsız bir aktör olarak resmedilmez, Batı'nın kendi çıkarları için harekete geçirdiği, desteklediği bir "maşa" olarak resmedilir.

Anahtar Kelimeler

Dış politika, ulusal kimlik, tarih eğitimi, tarih ders kitapları, Rusya Federasyonu, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü - İstanbul/Türkiye
evrenbalta@gmail.com; epaker@yildiz.edu.tr

** Bağımsız Araştırmacı - İstanbul/Türkiye
Suheyla0demir@gmail.com

Giriş

Okul, çağdaş toplumlarda kolektif hafızanın oluşturulmasında en güçlü araçtır. Zorunlu eğitimin önemli bir parçası olan tarih eğitimiyle nüfusun neredeyse tamamı kurucu çocukluk yaşlarında geçmişin nasıl yaşandığına dair bilgi ve bilinç kazanırlar. Tarih dersleri üzerinden geçmiş hakkındaki bu bilgi aktarımı ulusun geçmişine dair kolektif hafızayı inşa eder, yeniden biçimlendirir ve dönüştürür. Hiç kuşkusuz bu inşa süreci her zaman ilişkiseldir. Bir diğer deyişle tarih kitapları yalnızca ulusun kendi tarihinden bahsetmez, geçmişini kurarken söz konusu ulusun tarih boyunca etkileşimde bulunduğu ötekiler hakkında da çok güçlü imgeler oluşturur. Bu imgeler kimin dost, kimin düşman olduğunu ve ötekilik algısının temel kavramlarını belirler. Bu kavramlar kolektif hafızada yer ettiği oranda sadece geçmişe yönelik değildir, aynı zamanda bugün kurulan ilişkilerin temel referans noktalarını bize sunarlar (Philips 1998).

Tam da bu durum uluslararası siyaseti ve ülkelerin dış politika davranışlarını algılamada tarih kurgusunu ve tarihi eğitimi önemli bir araştırma konusu haline getirmektedir. 1980'li yıllara kadar uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim olan ve bugün hala önemli bir oranda geçerliliğini sürdüren pozitivist kuramlar, devletlerarası ilişkilerin temelde güç üzerinden okunması gerektiğini ve askeri güç, ekonomik zenginlik gibi maddi faktörlerin uluslararası siyaseti şekillendiren en önemli faktörler olduğunu iddia etmekteydi. Bu yaklaşımda fikirler ve kimlik gibi faktörler materyalist çıkarları meşrulaştırmak için harekete geçirilen ikincil olgular olarak değerlendirilmekteydi (Aydın 2004). Bu kuramlar uluslararası gerçekliği kaba-maddeci bir içerikle tanımlamakta ve bu gerçekliğin temel kurucu unsuru olarak verili, doğal ve değişmez niteliklere sahip olarak kurgulanan egemen devleti kabul etmekteydi (Ülman vd. 2011). Bir başka deyişle bu kuramlarda “uluslararası” düşünsel-sosyal bir gerçeklik değil (ekonomik-askeri) kaba-maddeci bir gerçeklik olarak resmedilmekteydi. Uluslararasıının bu kaba maddi yapısı, devletlerin eylem ve kimlikleriyle kuruca bir ilişkiye dayanmıyordu (Wendt 1999).

1980 sonrası gelişen eleştirel teoriler ise fikirlerin ve kolektif kimliğin kendi başına açıklayıcı bir güce sahip olduğunu gösteren bir araştırma programını gündemlerine almışlardır. Bu yaklaşımlara göre davranışları belirleyen sadece materyalist faktörler değildir, aynı zamanda bireylere indirgenemeyen ve kolektif olarak sahiplenilen ortak inançlar aktörlerin davranışlarını

ve çıkarlarını inşa etmektedirler (Finnemore vd. 2001, Finnemora 1996). Örneğin Alexander Wendt (1999) ulusal çıkarın sadece ekonomik iyi olma hali, fiziksel devamlılık ve egemenliği kapsamadığını aynı zamanda kolektif kimlik etrafında şekillenen bir kolektif özgüveni de içerdiğini ifade eder. Wendt'e göre (1992, 2009) kolektif kimlik devletlerin davranışını, özellikle dış politika davranışlarını doğrudan etkiler. Hatta kimlikler dış politikaya yansıyan çıkarların temelidir.

Bu araştırma gündeminden yola çıkan pek çok araştırmacı da dış politika, ulusal güvenlik ve kolektif kimlik arasındaki ilişkiyi çalışmalarında merkeze aldı. Örneğin Linda Colley (2002) İngiltere'de hâkim Protestan kültür tarafından oluşturulan ortak Katolik düşman figürünün İngiliz ulusal kimliğinin ve dış politikasının oluşumundaki kurucu rolünü gösterir. Benzer bir biçimde Jutta Weldes de (1999) söylemlerin bir toplumda hangi tehdit unsurunun öne çıkarılacağına doğrudan etki ettiğini ifade eder. David Campbell'a (1998) göre de kimlik ve ötekileştirme dış politika tehditlerinin inşasında kurucu önemdedir. Kurgulanan tehditler ise devletin sınırlarının güvenliğini sağlamada kullanılır. Campbell'a göre Soğuk Savaş sırasında üretilen varoluşsal bir dış tehdit söylemi Amerikan milli kimliğinin ve devletin sınırlarını yeniden üreten bir işlev görmüştür. Telhami ve Barnett'da (2002) Ortadoğu devletlerinin dış politikasını anlamada kolektif kimliğin önemli bir yeri olduğunu vurgularlar. Kuşkusuz tarih kimliğin oluşumunda yegâne aktör değildir, ama oluşan kimliği temel çerçevesini ortaya koyabileceğimiz ve dış tehditlerin ve "ötekilerin" nasıl kurgulandığını anlayabileceğimiz önemli bir araçtır.

Bu makale tam da bu araştırma gündeminden yola çıkarak tarih eğitimi yoluyla kurulan kolektif inanç ve kimliğin uluslararası siyaseti anlamada kurucu bir öneme sahip olduğunu iddia etmektedir. Her ne kadar doksanlı yıllardan itibaren ders kitaplarının siyasetle ilişkisi önemli bir araştırma gündemi haline gelmiş olsa da (Apple vd. 1991, Apple 1993, Altbach 1991), tarih eğitiminin ve tarihsel hafızanın uluslararası siyasetteki rolü hala yeterince çalışılmamış bir konudur. Bu makale tarih ve kimlik arasındaki ilişki üzerinden giderek Rusya Federasyonu güncel tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imgesinin nasıl çizildiğinin izini sürmektedir. Makalenin ilerleyen bölümünde Rusya Federasyonu'ndaki eğitimin sisteminin yapısı ve tarih eğitimine dair genel bir arka plan bilgisi verilecektir. Bu bölümde özellikle

Putin döneminde tarih ders kitaplarında devlet tarafından kontrol edilmeye başlandığı ve var olan imgelerin temelde Rusya Federasyonu'nun stratejik çıkarları üzerinden kurgulandığı iddia edilecektir. Daha sonraki bölümlerde güncel tarih ders kitaplarında, Osmanlı-Türk kimliğinin nasıl kurgulandığına dair bir tartışma yürütülecektir. Zorunlu eğitim süresinin 11 yıl olduğu Rusya Federasyonunda, 11 yıllık eğitim ilkokul (1-4), ortaokul (5-9) ve lise (10-11) olmak üzere üçe bölünmüştür. Zorunlu tarih eğitimi ise altıncı sınıfta başlamaktadır ve lise eğitiminin son yılı olan 11. sınıfa kadar devam etmektedir.² Tarih eğitiminde Rusya tarihi ve dünya tarihi isminde iki farklı ders okutulmaktadır. Bu makale de hâlihazırda Rusya Federasyonu'nda en yaygın biçimde okutulan ve en geniş dağıtım kapasitesine sahip ve merkezi devlet tarafından da desteklenen yayınevi olan *Prosveschenie* yayınevini 6.-11. sınıflar arasında okutulan hem Rusya tarihi ve hem de dünya tarihi ders kitapları incelenmiştir.³ Bu tartışmanın Rusya Federasyonu'nun güncel dış politikasına ve Türkiye-Rusya ilişkilerine ışık tutması amaçlanmaktadır.

Tarih Eğitimi ve Ulusal Kimlik

Ulusal bilincin ve hafızanın kurulduğu temel alanlardan birisi geçmiş bilgisi, yani ulusal tarihtir. Geçmiş “hayali bir cemaat” olan ulusa kolektif bir hafıza yaratarak ulusal bir çimento işlevi görür (Podeh 2000) Anthony Smith'e göre (1996) “hafıza yoksa, kimlik yoktur; kimlik yoksa, ulus yoktur”. Dolayısıyla ülkenin kolektif hafızasını oluşturmak ulus inşasının önemli sacayaklarından biridir. Bu noktada özellikle okul kurucu önemdedir. Okul geçmişe dair ulusal anlatıların kolektifleştirildiği en temel kurumdur. Ulusal geçmişin öğretildiği tarih derslerinde kişisel tarih ve “vatan”ın tarihi arasındaki bağ kurulur. Vatanın geçmişi aynı zamanda öğrencinin kendi geçmişi haline gelir (Wang 2008). Tarih müfredatı “vatanın” ve “milletin” farklı tarihsel dönemlerde nasıl davrandığı ve ona farklı aktörler tarafından nasıl davranıldığına anlatımı üzerinden tasarlanır (Torsti 2007). Mehlinger'e göre (1985) tarih ders kitapları “köyün hikâye anlatıcılarının modern versiyonlarıdır”. Hem köyün hikâyecileri hem de modern tarih ders kitapları genç nesillere kendi kültürleri ve diğer kültürler hakkında ne bilmeleri gerektiğini gösterir ve başka hiçbir sosyalizasyon aracı gençlere ne bilinmesi gerektiğini göstermede ders kitapları kadar etkili değildir. Tarih ders kitapları bu anlamda birer “ulusal hafıza aygıtı” olarak işlev görür (Podeh 2000: 66).

Tam da bu özellikleri gereği hemen her tarihsel dönemde pek çok devlet, tarih ders kitapları üzerinden kolektif bilinci şekillendirme yoluna gitmiştir. Tarih ders kitapları yoluyla siyasal elitler o devletin geçmişi hakkında kolektif olarak bilinmesi gerekenlere ve bu bilinmesi gerekenlerin nasıl hatırlanması gerektiğine müdahale ederler. Bu nedenlerle ders kitapları devletlerin kendi imgelerini nasıl inşa ettikleri ve temel tehdit algılarını nasıl kurdukları hususunda büyük ipuçları ihtiva eder. Diğer bir deyişle tarih ders kitaplarında yer alması için seçilen olaylar, bu seçilen olayların kurgulanması, dışarıda bırakılanlar, bize devletlerin geçmişi hakkında bir şey söylediğinden çok daha fazla yönetici elitlerin bugüne dair kurgularını gösterir (Wang 2008: 786).

Bu araçsallık özellikle geçiş ve çatışma dönemlerinde belirgin hale gelir. Örneğin Vamık Volkan, ulusal kimliğin oluşumunda seçilmiş travmaların kurucu önemine dikkat çeker. Volkan'a göre bir travma, seçilmiş bir travma haline geldiğinde o travma ile ilgili tarihsel gerçeğin ne olduğunun artık bir önemi yoktur. Özellikle çatışma durumlarında siyasal elitler seçilmiş travma ve seçilmiş zaferleri kitlesel mobilizasyonu sağlamak için kullanırlar (Volkan 1997: 48). Benzer bir biçimde Galtung da (2001) seçilmişlik fikrinin, travma ve mitlerin ulusun kimliğini kurduğunu ve bunların özellikle çatışma durumlarında ulusal davranışları belirlediğini ifade eder. Dolayısıyla tarih eğitimi eliyle yeniden kurgulanan kolektif anılar, ülkeler arası çatışmaları ve önyargıyı tetikleyebileceği gibi, bunların yatışmasına katkıda da bulunabilir (Wang 2008: 785). Bu konuda İsrail, Ruanda, Bosna'da tarih ders kitapları üzerine yapılan çalışmalar özellikle bölünmüş toplumlarda tarihsel anlatuların grup kimliğine ve mağduriyet algısına katkıda bulunduğunu dile getirmiştir (Podeh 2000: 65-100).

Tarih eğitimi bu anlamda iki yönlü bir işleve sahiptir. Bir yandan dönemin hegemonik siyasi elitlerinin o döneme ait çıkarlarını yansıtır. Bu anlamda siyasal elitler tarih eğitimi yoluyla geçmişi, bugününü çıkarları üzerinden seçici bir biçimde yeniden kurgularlar. Tam da bu nedenle tarih eğitiminin hegemonik formları siyasal elitlerin bugüne dair tasavvurlarının anlaşılabilirliği önemli bir mecradır. Ama öte yandan bu kurgulanan tarih, kolektif hafıza ve hatırlamayı yeniden şekillendirdiği oranda siyasal elitlerin çıkarlarını nasıl algıladıklarını da belirler. Bir diğer deyişle tarih eğitimi hem siyasal elitlerin çıkarlarını yansıtır hem de onlara yeniden şekil verir. Tarihin

bu ikili işlevi özellikle büyük toplumsal dönüşüm ve geçiş evrelerinde iyice belirginleşir. Bu dönemler siyasal elitlerin yeni bir tarihsel anlatı kurgulamalarının mümkün olduğu dönemlerdir. Bu kurgulanan tarihsel anlatı daha sonraki kuşakların kolektif hafızasını ve kimliğini belirler.

Buradan yola çıkarak bir sonraki bölüm Rusya Federasyonu'ndaki tarih eğitiminin yapısını tartışmaktadır. Ted Hopf'un (2002) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Rusya Federasyonu'nun da dış politika yapımını karşılaştırmalı olarak analiz ettiği çalışmasında gösterdiği gibi, her iki dönemde de ülke içinde birden fazla kimlik çeşidi ve bu kimliklerin her birinin yarattığı farklı "öteki" tanımları mevcuttur. Bu farklı kimlik tanımları ülke içerisinde verilen iktidar mücadelesinin önemli uğraklarından biridir. Kazanan blok bu zaferini her iki dönemde de ders kitapları yoluyla belgelemiş ve böylelikle farklı kimlik yapılarından hangisinin "resmi kimlik" olacağı konusunda belirleyici olmuşlardır. Bu belirleyicilik sadece siyasal kimlik oluşumunda verilen mücadeleyi kimin kazanacağını belli olmadığı 1991-1999 arasında yaşanan geçiş döneminde söz konusu değildir.

Rusya Federasyonu'nda Tarih Eğitimi ve Ulusal Kimlik

Sovyetler Birliği'nde eğitime, özellikle de tarih eğitimine, ulusal Sovyet bilincinin ve kolektif kimliğinin gelişmesinde oynayacağı düşünülen rol dolayısıyla büyük önem atfedilmiştir. Ancak genel eğitim politikalarında olduğu gibi, tarih eğitiminde de merkezileşme 1930'lu yıllarla birlikte hız kazanmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi tarih kitapları yazımı konusunda ana merkez rolünü oynamaya başlamıştır. Her ne kadar yerel unsurların bu resmi söyleme geliştirdikleri alternatif direniş yöntemleri ve farklı tarih anlatıları pek çok araştırmacı tarafından belgelenmiş olsa da, en genelde Sovyet döneminin monolitik bir yapısı olduğundan bahsetmek mümkündür. Eğitim sistemi hükümet ve parti tarafından çıkarılan yönergeler doğrultusunda belirlenmiş ve okullarda sadece "Eğitim Halk Komiserliği tarafından tavsiye edilmiştir" mührü bulunan kitaplar kullanılmıştır (Gatina 2009: 42-3).

Glasnost ve *perestroika* ile birlikte eğitimde canlı bir reform tartışması başlamıştır. *Eureka* inisiyatifi adı verilen bir grup yeni tipte bir eğitim tartışması başlatmışlar ve eğitimin eleştirel düşünme, farkındalık ve eşitlik temelinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Sovyet tarihinin resmi anlatımı kamusal

olarak tartışılmaya başlanmış, ders kitapları yenilenmiş ve bütün öğrencilere zorunlu olan lise tarih çıkış sınavları iptal edilmiştir (McLean vd. 1992; Kaufman 1984). Bu dönemdeki bütün bu dönüşüme ve tarihe artan kamusal ilgiye rağmen, tarih eğitimi temelde devletin kontrolü altında kalmaya devam etmiştir. Tarih eğitimi hususundaki bu dönemin en önemli tartışmalarından birisi mevcut tarih kitaplarında tarihin Rusya merkezli olarak anlatılması ve Sovyetler Birliği'ni oluşturan diğer cumhuriyetlerin tarihine yer verilmemesidir.

Sosyalizmin çöküşü sonrasında özel sektör, çıkar grupları ve kilise gibi pek çok farklı aktör tarih eğitiminde ders kitaplarının üretimi ve dağıtım sürecine aktif olarak katılmaya başlamıştır. *Eureka* inisiyatifinin en önemli temsilcilerinden olan Edward Dneprov Boris Yeltsin'in Başkanlığı döneminde Rusya Eğitim Bakanlığı görevine getirilecektir. Boris Yeltsin'in 1'nolu Kararnamesi (ukaz) eğitimi devletin bir numaralı önceliği olarak değerlendirmektedir (Eklof 2005). 1991'den sonra Rusya'da eğitimciler müfredatı sosyalist dönemin ideolojisinden temizlemeye çalışmışlar, bilimsel komünizm, bilimsel ateizm gibi kavramlar ders kitaplarından çıkarılmış, sosyalist dönemde tartışılması yasak olan din gibi meseleler yeniden okul kitaplarına girmiştir (OECD 1998). 1992 Eğitim Kanunu'nu, eğitimin adem-i merkezleşmesini, demokratikleşmesini, farklılığa saygı göstermesini, insanileşmesini hedef olarak belirlemektedir (Nikandrov 1995). Merkezi otoriteler aynı zamanda yerel yetkililerin müfredatı belirlemede ve ders kitapları seçiminde daha fazla inisiyatif almasına izin vermeye başlamışlardır (Eklof 2005).

Bu dönem aynı zamanda uluslararası aktörlerin de tarih eğitimi konusunda aktif hale geldikleri bir dönemdir (European Council 2006). Sonuç, Rusya tarihi konusunda çoğulcu bir iklimin egemen olması ve hatta kimi zaman birbiriyle çelişen pek çok farklı tarih anlatısına dayanan ders kitabının ortaya çıkmasıydı. Bu dönemde kimi tarih ders kitapları özellikle Sovyet dönemine dair öğrencilerde daha eleştirel bir bilinç geliştirilmesini hedeflemekteydi. Bu kitaplarda Rus ulusal kimliği ve tarihi radikal bir biçimde yeniden kurgulanmaktaydı (Kaplan 2005: 247–271, Zajda 2005: 693–716).

Rusya tarihine eleştirel gözle bakan bu kitapların yanı sıra, bu dönemin kimi ders kitaplarında Soğuk Savaş döneminin Batı karşıtı yurttaş idealinin aynen benimsendiğini de görmek mümkündür (Majer 2005). Devletin eğitime mü-

dahalesinde asgari düzeyde olduğu bu dönemde öğrencilerin hangi tür bir tarih eğitimi alacağı genellikle yerel aktörlerin inisiyatifi ile belirleniyordu ve bu anlamda tarih eğitiminde bir çoğulculuktan bahsetmek mümkündü. Buna rağmen bu ilk dönemdeki tarih ders kitaplarının Sovyet dönemi ile kurdukları eleştirel mesafede ve Rusya tarihinin “istisnalığı” konularında ortaklaştıklarını tespit etmek yanlış olmayacaktır. Sovyet devriminin baskıcı karakterine yer verilen bu kitaplarda, Stalin dönemi (özellikle 2. Dünya Savaşı politikaları) son derece eleştirel bir biçimde ele alınmıştır (Kaplan 2005).

Doksanlı yılların görece çoğulcu ortamı iki binli yıllara gelindiğinde giderek daha artan oranlarda yerini, tarih eğitiminin Rus kimliğinin inşasının ve ulusal ideolojik dönüşümün aracı olarak kullanılmaya başlanmasına bıraktı. 2000 yılında eğitimin bütçedeki finansmanı da 1991 oranına göre yüzde kırk oranında azaldı (The World Bank 1999). Bazı araştırmacılar RF’de tarih eğitiminde bu dönemde ortaya çıkan yeni eğilimi yapısal ve toplumsal dönüşümler üzerinden analiz etmeye çalışmışlardır (Erokhina vd. 2006). Putin’in iktidarı ile birlikte Rusya Federasyonu’nda, devletin toplumla kurduğu ilişki, ulusal bilincin kurgulanması ve federal merkezin örgütleniş açısından ciddi dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönem her şeyden önce merkezin güçlendiği bir dönemdir. Bu güçlenme dönemine eşlik eden ulusal yeniden kurgulama sürecinde Rus milliyetçiliği canlanmaya başlamış ve Rus siyasi elitleri Sovyet dönemi ile “şanlı geçmiş” söylemi üzerinden yeniden kendi tarihlerini ilişkilendirmeye başlamışlardır. Bunun yanı sıra federal merkez yerel birimlerin yetkilerini sınırlamaya çalışmıştır.

Bu merkezleşme tarih eğitimi söylemini de derinden etkilemiştir. Yeni hedef demokratik Rusya ile onun devrim öncesi öncülü Rusya İmparatorluğu arasında bir ilişki kurulmasıdır. Rusya’nın tarihsel kaderi ya da Rusya tarihinde Rusya İmparatorluğu dönemi ve egemen bir devlet olarak Rusya’nın ortaya çıkışının meşrulaştırılması önem kazanmıştır. En genel olarak bu yeni dönemin ders kitapları antik Rus’tan Çarlık Rusya’sına, Sovyetlere ve oradan da Rusya Federasyonu’na uzanan tarihsel bir süreklilik algısı üzerinden hareket etmektedirler. Bu sürekliliğin temel bileşeni ise “büyük ulus” olmaktadır. Nitekim hem Rus İmparatorluğu hem de Sovyetler Birliği süper güç olma üzerinden uluslararası aktörlerle ilişkilerinde birbirlerine benzer olarak tasvir edilirler (Bogolubov 1999). Özellikle 2000 yılından itibaren bütün tarih kitapları bu hedef üzerinden yeniden yazılmaya başlanmıştır (Kaplan 2005: 254).

Putin 2003 yılında Rusya Bilimler Akademisi'ni Rusya'nın tamamında kullanılan tüm tarih ders kitaplarını gözden geçirmek ile yetkilendirmiştir.⁴ 2004 yılı itibarıyla bütün tarih ders kitapları yenilenmiş ve önerilen tavsiye listeleri gözden geçirilmiştir. Bu dönem tarih ders kitaplarında ulusal sembollerin ve milliyetçi anlatının yeniden geri döndüğü bir dönem olarak adlandırılabilir (Danilova 2004). Sovyet dönemi sembolleri ve anlatıları tarih ders kitaplarına geri dönmüştür. Putin Rus tarihinde pek çok karanlık dönemin olduğunu ama tarih ders kitaplarının bu karanlık dönemlerine odaklanacağına, ulusun şanlı tarihine odaklanması gerektiğini ifade ederken tarih ders kitaplarında doksanlı yıllardan başka bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Rusya Bilimler Akademisi'nin yaptığı inceleme sonrasında doksanlı yıllarda popüler hale gelen ve Rusya tarihine eleştirel gözle yaklaşan pek çok tarih ders kitabı Federal Eğitim Birimi'nin onaylanan ve tavsiye edilen ders kitapları listesinden düşmüştür.

Görüldüğü gibi iki binli yıllar Rusya Federasyonu'nda "ulusal kimliğin" yeniden tarif edildiği yıllardır. Tarih eğitimi de bu eğilime paralel olarak doksanlı yıllarda sahip olduğu çoğulculuğu yitirmiş ve yeniden tarif edilen bu kimliğin yeni kuşaklara aktarıldığı bir tür "araç" olma pozisyonuna geri dönmüştür. Elbette tarihin araçsallaştırılması kendi içinde sınırlıdır. Siyasal elitler bu araçsallaştırmayı, tıpkı ulusal kimliğin oluşumunda olduğu gibi, tamamen baştan yapamazlar, verili seçenekler içerisinde hareket ederler. Verili seçenekler üzerinden yapılan bu seçim ise daha sonraki dönemlerde devletlerin diğer devletlerle kurdukları ilişkide hem sınırlayıcı hem de belirleyici olacaktır. Ortak bir coğrafyayı ve sınırları paylaşan Türkiye ve Rusya'nın ilişkileri köklü bir tarihi vardır ve hiç kuşkusuz bu tarih içerisinde hem gerilimleri hem de ittifakları barındırmaktadır. Bundan sonraki bölümler bugünkü Rusya Federasyonu- Türkiye ilişkilerinin hangi tür bir ulusal kimlik ve tarihsel anlatı tarafından çerçevelendiğini analiz etme hedefi gütmektedir.

Rusya Federasyonu Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmgesi

Hilal Haça Karşı: Erken Dönem Tarihsel İlişkilerin Ders Kitaplarında Anlatımı

RF tarih ders kitaplarında en erken Osmanlı-Türk imajına 13. yüzyılın sonunda kurulan Osmanlı Beyliği üzerinden rastlanmaktadır. Kitapların neredeyse tamamında Osmanlı Devleti'nden bahsederken "Osmanlı Türkleri"

(Türki-Osmani) ve sadece “Türkler” ifadeleri dönüşümlü olarak kullanılmaktadır. Bu durum RF ders kitaplarının modern Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun doğrudan bir devamı olarak görmesi ile yakından ilgilidir. Erken dönem tarihsel ilişkiler ders kitaplarında temelde Balkan yarımadasının Osmanlılar tarafından fethi ve Bizans İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti’nin kurduğu ilişkiler üzerinden açıklanmıştır. “Savaşçı devlet” (*voinstvennoe gosudartsvo*) ve “tehlikeli düşman” (*opasnıy vrag*) ifadeleri Osmanlı Devleti’ne yönelik bu dönemde en çok kullanılan ifadelerdir (Vedjuşkin 2011: 236). 10. Sınıf tarih ders kitabında Osmanlıların Balkanlar’a yönelişi; “Osman Sultan’ın halefleri açgözlü ellerini Balkanlar’a uzatmışlardı (*protıyanuli žadnyje ruki na Balkany*)” şeklinde anlatılmaktadır (Ukolova vd. 2011: 235). Rus tarih kitaplarında Osmanlı Devleti’nin Balkan yarımadasına yönelik fetih girişimlerinde bulunması ve başarı elde etmesi, öncelikle Balkan ülkelerinin içinde buldukları karmaşa ve zayıflama süreçlerine bağlanmaktadır. Bu süreçte Osmanlılar yağmacı saldırılar gerçekleştiren, Hristiyanları öldüren ve köleleştiren bir figür olarak tasvir edilmiştir (Agibalova 2011: 204). Bu kitaplarda Osmanlı Türklerine karşı yapılan savaşların özünde vatan, millet, toprak gibi duyguların olduğu varsayılmakta ve böylelikle millet, milliyetçilik ve modern devlet tarihi çok eskilere uzanan kadir-i mutlak bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Her ne kadar Balkan yarımadasının fethi erken dönem tarihsel ilişkilerde önemli bir yer teşkil etse de, hiç kuşkusuz İstanbul’un Osmanlı Devleti tarafından fethi, Rus tarih kitaplarında en detaylı işlenen konulardan biridir. Rus tarih kitaplarında, İstanbul’un fethi konusunda en belirgin olan nokta, bu tarihi olayın dini bir eksenenden ele alınmış olmasıdır. “Hilal Haça Karşı” (*Polumesjats protiv Kresta*) başlığı altında incelenen İstanbul’un fethi, genelde Hristiyanlık ve Müslümanlık, temelde de Ortodoksluk ve Müslümanlık karşıtlığı olarak sunulmuştur. Müslümanların, Hristiyanlığa-Ortodoksluğa karşı bir savaşı olarak gösterilen İstanbul’un fethi sonrasında Ortodokslar için kutsal sayılan Aya Sofya Kilisesi’nin 2. Mehmet tarafından camiye çevrildiği vurgulanmış ve böylelikle İslam’ın Hristiyanlık üzerinde galibiyet ve hâkimiyet kazandığı ifade edilmiştir. İstanbul’un düşüşü ve Bizans’ın çöküşüyle de Ortodoks dünyasında en güçlü figür olarak bir tek Rusya’nın kaldığı belirtilmiştir (Agibalova 2011: 240).

Rus tarih kitaplarında İstanbul'un fethi ile Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü sonuçları itibarıyla tüm dünyayı ilgilendiren bir olay olarak incelenmiştir. Kimi tarihçilerin bu olayı "Orta Çağ'ın bitişi" olarak yorumladıkları aktarılmıştır. Bizans tarihsel etkisinin yanı sıra kültürel ve bilimsel etkisi de ön plana çıkarılmıştır. "Türkler'den kurtulan" Yunan bilimci ve sanatkarların İtalya'ya giderek Rönesans hareketinin oluşmasında etkili olduğu vurgulanmakta ve Rusya'ya gelenlerin de Rus kültürünü zenginleştirdikleri ifade edilmiştir. Ancak Bizans'ın çökmesinin Rus İmparatorluğu'nu ilgilendiren en önemli noktası Rus İmparatorluğu'nun kendini Bizans'ın tek varisi olarak görmesidir (Agibalova 2011: 240). Rus tarih ders kitaplarına göre İstanbul'un fethi böylelikle bir dönüm noktası haline gelir.

Osmanlı Devleti RF tarih kitaplarında 18. yüzyıla kadar tehlike ve tehdit arz eden bir devlet olarak gösterilmektedir. Kuruluş döneminde "tehdit" ve "tehlikeli düşman" olarak nitelendirilirken, İstanbul'un fethinden sonra ve özellikle de siyasi, coğrafi ve askeri gücünü pekiştirdiği 16. ve 17. yüzyıl boyunca artık güçlü bir devlet ve "tehlikeli bir rakip" olarak adlandırılmaktadır (Judobskaya 2011: 170). Osmanlı bu dönemde yalnızca toprak anlamında genişlemez, aynı zamanda "Türk Sultanı tartışmasız olarak tüm Müslümanların siyasi ve dini lideri, büyük halifelerin halefi, inananların savunucusu haline geldi" denir. Bu devletin dünyadaki en güçlü orduyu kurduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun böylelikle Avrupa ve gelecekte Rusya olacak olan Moskova Devleti için en önemli tehdit haline geldiği ifade edilir (Ukolova vd. 2011: 235).

Dolayısıyla erken dönem Osmanlı-Rus ilişkilerini karakterize eden egemen söylem, "güçlü bir düşman" olmasıdır. Bunun yanı sıra Osmanlı temelde "Doğulu" bir devlet olarak algılanır. Bu algılaşma sadece erken döneme özgü değildir, Osmanlı/Türk-Rus ilişkilerinin hemen her döneminde, Müslüman ve Doğu olma durumu ön plana çıkarılır. Tarih ders kitapları Osmanlı Devleti'ndeki yönetim tarzını, Avrupa ile karşılaştırmalı olarak ele alır ve Batı'daki yasal monarşi (*pravovaya monarhiya*) biçiminden farklı olarak, Doğu'da despotik devlet şeklinin olduğunu iddia eder (Ukolova vd. 2011: 235). Yazarlara göre despotizm, halkın haklarından değil; tebaanın tek yanlı yükümlülüklerinden kaynaklanan sınırsız iktidar biçimidir. Özellikle, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki idari yapı, Doğu despotizminin en iyi örneği olarak gösterilmektedir: "Türk Sultanı'nın gücü sınırsızdı. Hem

Müslümanların ruhani lideriydi hem de laik (*svetskiy*) bir hükümdardı. Yaşama, yürütme ve yargı güçlerini elinde tutuyordu. Sultan kendi tebaasının yaşam ve mülkiyetinden sorumluydu. Sultan'ın kimliği kutsal ve dokunulmaz sayılıyordu. Resmi olarak "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olarak adlandırılıyordu" (Ukolova vd. 2011: 280).

Doğu Sorunu: On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkilerinin Tasviri

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne yönelik "tehlikeli düşman", "tehlikeli rakip" algısı son bulur ve bunun yerine gittikçe zayıflayan bir Osmanlı Devleti imgesi ortaya çıkar. Osmanlı Devleti'nin aldığı yenilgiler ve toprak kayıplarına paralel olarak gücünü yitirdiği belirtilmektedir (Judobska vd. 2011: 171). 18. yüzyılda Avrupa ile yaptığı savaşlardan aldığı yenilgiler, Osmanlı'nın çöküş sürecine girdiğinin işaretleri olarak görülmekte, 1768-1774 Rus-Türk savaşı ise Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen zayıflatan bir olay olarak yorumlanmaktadır. Ders kitaplarında Osmanlı'nın gücünün zayıflamaya başlaması, Rusya İmparatorluğu'nun güçlenmeye başlaması ile paralel bir şekilde anlatılmaktadır. Avrupa devletlerinin bu düşüş-yükseliş öyküsündeki tutumu ise açıkça Rusya karşıtı olarak resmedilir. Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı tutumu "Doğu sorunu" kapsamında açıklanır (Buganov vd. 2011: 190). Doğu sorunu bağlamında Osmanlı İmparatorluğu, artık yetkin ve etkin bir devlet olarak değil, siyasi arenadaki bağımsızlığını yitiren ve kaderinin Avrupalı devletlerce belirlenmeye başladığı bir devlet olarak görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu durumuna tamamen karşıt olarak, kitaplarda, 18. yüzyılda Rus dış politikasının son derece sağlam ve tutarlı olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde, Rus dış politikasının ana hedefinin, ülkenin herhangi bir istilaya açık güney sınırlarının Karadeniz'e açılarak güvenliğini sağlamak olduğu söylenmektedir (Levandovskij 2011: 75). Bu anlamda Rusya'nın dış politikası yayılmacı değil, savunmacı olarak resmedilmektedir. Savunma ihtiyacı Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu'nu karşı karşıya getirmiştir (Levandovskij 2011: 75). 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Rus-Türk savaşlarının da Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmacı politikası, yani kendi etki alanını kuzey Karadeniz'de Rusya aleyhine genişletme isteği ile ilgili olduğu ifade edilir (Danilov vd. 2011a: 193).

18. yüzyılda Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gerçekleşen savaşlarda belirgin olan en önemli unsur ise bu savaşların sadece iki devlet arasında

geçmediğidir. Var olan dengenin kendi aleyhlerine ve Rusya'nın da lehine değişmesini istemeyen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bu dengeyi korumaya muktedir olarak görmeyen Avrupa devletleri de Rusya'nın karşısında yer alarak savaşlara dâhil olmaktadır. Bu çok yönlü karşı karşıya gelişin yarattığı ilk çatışma 1735-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşıdır. Bu savaş Rus dış politikasının temel hedefi olan kuzey Karadeniz'e açılma amaçlı bir girişim olarak resmedilir ve bu savaşta Batı'nın Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu karşısında yalnız bıraktığı ifade edilir (Levandovskij 2011: 77).

1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'nın anlatımında da yine Osmanlı İmparatorluğu'nun yanındaki Avrupa devletleri vurgusu ön plana çıkmaktadır, Osmanlı'nın bu kez İngiltere'nin de desteğini aldığı belirtilmektedir (Levandovskij 2011: 79). Savaşın sonunda 1791 yılında imzalanan Yaş Barış Antlaşması'na göre Rusya'nın Karadeniz'e doğrudan çıkışının olması ve aynı zamanda büyük bir Karadeniz gücü haline gelmesi, ders kitaplarında kazanılan zafere göre mütevazı bir sonuç olarak değerlendirilir (Levandovskij 2011: 198). Bunun nedeni ise büyük ölçüde İngiltere tarafından yürütülen Rus karşıtı koalisyonun aktif faaliyetleri olarak gösterilir (Levandovskij 2011: 80).

Sonuç olarak, ders kitaplarında 18. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu, artık eski gücünü yitirmiş, zayıflamakta olan ve çökme sürecine giren bir devlet olarak tasvir edilmektedir. Artık Osmanlı İmparatorluğu siyasi bağımsızlığını yitirmiş ve Avrupalı devletlerin desteğine ihtiyaç duyan bir ülke haline gelmiştir. Buna karşın Rusya ise Osmanlı karşısında zafer üstüne zafer kazanan daha güçlü bir ülke olarak sunulmaktadır. 1760 ve 1790 yılları arasında Osmanlı ve Rusya arasında yaşanan savaşlar boyunca da Osmanlı'nın, asker sayısı anlamında üstünlüğüne ve Batılı devletlerin açık desteğini almasına rağmen, yenildiği vurgulanmaktadır. 18. yüzyıl bu anlamda Rus-Osmanlı ilişkilerinin tasvirinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu döneme Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı tarafından Rus İmparatorluğu'nu dengelemek için kullanılan bir maşa olarak tasvir edilmesi egemendir. Bu tasvir RF'nın bundan sonraki dönemlerde de dış politikasının temel unsuru olacaktır.

İttifaklar Siyaseti: Önce Batı, Sonra Doğu

Rus tarih ders kitaplarına göre 19. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkilerine yön veren olaylar Balkan ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlattıkları

bağımsızlık mücadeleleridir. Bu dönemde Rusya İmparatorluğu'nun temel misyonunun, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında ortaya çıkan bağımsızlık hareketlerini desteklemek olduğu belirtilir ve bu destek Osmanlı mezalimine karşı bir sorumluluk ve gereklilik olarak gösterilir.

Rus ders kitaplarında Balkan halklarının bağımsızlık savaşları anlatılırken Rusya'ya "kurtarıcı" bir nitelik atfedilirken, Osmanlı İmparatorluğu zalim olan ve vahşet yapan bir devlet olarak tasvir edilir. Balkan halkları ise zulme, şiddete uğrayan halklar ve bağımsızlık mücadelelerinde Rusya'nın desteğini "sevinçle karşılayan Slav kardeşler" olarak anlatılır. Tarih ders kitaplarında anlatılan ilk bağımsızlık hareketi 1821 yılında Yunan bölgelerinde ortaya çıkan ve 1822 yılında Yunanistan'ın bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan edilmesiyle sonuçlanan ayaklanmadır. Osmanlı'nın ayaklanmayı bastırması kanlı bir olay olarak tasvir edilir: "Ayaklanmayı bastırmaya çalışan Türkler ayaklanmaya katılanları en şiddetli biçimde katletti" ifadelerine yer verilir ve şöyle devam edilir: "Ayaklanmanın ortasında Rusya, Türkiye'den Yunanlara zulüm edilmesine son verilmesini ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmesini talep etti. Diğer Avrupa ülkeleri de Türklerin vahşetinden (*zverstvo*) büyük öfkeye kapılmıştı. Rusya, Türkiye ile savaşa yoğun olarak hazırlanmaya başladı" (Danilov vd. 2011b: 37).

Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruğuna karşı ayaklanan Yunanlara kararlı bir destekte bulunan Rus İmparatorluğu'nun temelde Batılı ülkeleri gözeterek ve her şeyden önce de İngiltere'ye dikkat ederek hareket etmesi gerektiği söylenmektedir. Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı'ya karşı ittifak siyaseti netice de başarıya ulaşır ve İngiltere ve Fransa, Rusya'nın yanında yer alır (Levandovskij 2011: 154). Ancak elbette ki temelde Rusya'nın düşmanı olan Batılı devletler ve Rusya arasında ki ittifak uzun sürmeyecek, çok kısa sürede "özüne" dönecek ve yeniden düşmanlığa dönüşecektir. Dolayısıyla tarih ders kitaplarında Batı ile olan yakınlaşma ve ittifak politikası güvenilir ve geçici bir ittifak olarak algılanmaktadır.

Batı ile ittifakın çökmesinden hemen sonra, bu sefer sürekli rakip saflarda yer alan Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir işbirliği yapılır. 1832 yılında Rusya, Osmanlı'ya kendisine bağlı olan Mısır Valisi ile savaşı sırasında yardım eder. Boğaz kıyısına çıkarılan Rus birlikleri, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ordusunu İstanbul'u almadan durdurur (Buganov 2011: 191). Geleneksel Rus dış politikasından bir kopuşun yaşandığı bu olay, bir çeliş-

ki olarak değil Rusya'nın avantajlı bir konuma geçmesini sağlayan bir olay olarak aktarılmaktadır. Bu dönem, Rusya ile Osmanlı'nın Batılı devletlere karşı birlikte hareket etmeye karar verip *stratejik partnerler* haline geldiği bir dönemdir. Nitekim Hünkâr İskelesi Antlaşması şu şekilde anlatılmaktadır:

1832 yılında Rus yönetimi Osmanlı'ya kendisine bağlı olan Mısır Valisi ile savaşı sırasında yardım etti. Asi Paşa neredeyse İstanbul'u alıyordu. Ancak Boğaz kıyısına çıkarılan Rus birlikleri, Paşa'nın ordusunu durdurdu. 1833 yılında Rusya ve Türkiye arasında, Türkiye'nin Boğazları Karadeniz'e kıyısı olmayan tüm ülkelerin savaş gemilerine kapatmasını zorunlu tutan bir anlaşma imzalandı. Böylelikle Rusya Karadeniz Boğazları'nda en avantajlı koşullara ulaştı. (Buganov 2011: 191)

Ancak, bu antlaşmanın özellikle İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde rahatsızlık yaratması üzerine 1841 yılında Paris Konferansı'nda antlaşmanın yeniden ele alınmış ve Rusya'nın bu avantajlı konumuna son verilmiştir. Bu gelişme şu şekilde yorumlanmaktadır: “Londra Konferansı, Rusya'nın ciddi diplomatik yenilgisini gösteriyordu, Nikolay yeni bir savaşla bunu telafi etmeye karar verdi, Doğu sorunu kesin olarak çözülmeliydi” (Levandovskij 2011: 155).

Sonuç olarak Hünkâr İskelesi Antlaşması ve sonrasında düzenlenen Londra Konferansı bağlamında Osmanlı İmparatorluğu, Batılı devletlerin desteğine ihtiyaç duyan, kendisini ilgilendiren konularda siyasal kararlarına Batılı devletler tarafından müdahale edilen, giderek güçsüzleşen ve Batılı devletler tarafından büyük oranda kullanılan bir devlet olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca Rusya'ya karşı asıl tehdit algısı 18. yüzyılda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu değil Batı'dır, özellikle de İngiltere'dir. Hem Batı hem de Osmanlı devleti, Rus İmparatorluğu'nun gözünde güvenilmez ancak stratejik nedenlerle zaman zaman ittifak yapılabilecek güçlerdir. Temelde hem Batı'nın hem de Osmanlı Devleti'nin temel kaygısının güçlenen bir Rus İmparatorluğu'nu engellemek olduğu bu kitaplarda sıklıkla dile getirilir.

İttifaklar Siyasetinin Sonu: Hem Batı'ya Hem Doğu'ya Karşı

Doğu sorunu bağlamında incelenen ve 19. yüzyılda Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında geçen en önemli savaş Kırım Savaşı'dır. Kırım Savaşı'nın nedeni Rusya ve Fransa arasındaki mezhepsel farklılık nedeniyle çıkan

bir anlamazlık olarak gösterilir. Rus tarih kitaplarına göre savaş, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri arasındaki Osmanlı hâkimiyetinde bulunan kutsal Filistin topraklarının kimin olacağına dair hak tartışmasıyla başlamış, Fransa ve Rusya yönetimleri bu tartışmaya siyasi bir karakter vermiştir (Levandovskij 2011: 156). Fransa kralı Louis Napoléon Bonaparte'ın baskısıyla Osmanlı Sultanı'nın sorunu Katolikler'in lehine çözmesi, Rusya'nın tepkisine neden olur. Böylece Doğu sorunu yeniden alevlenir ve Kırım Savaşı'na giden yol başlar (Buganov 2011: 192).

Ders kitaplarında belirtilen Kırım Savaşı'nın başlama nedenine göre Rusya'nın kendinde "Kutsal Topraklardaki" ve Balkanlar'daki Ortodokslar'ın haklarını koruma misyonunu gördüğü sonucuna varılmaktadır. Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere iki cephede yürütülen savaş sonucunda Türklerin, özellikle Kars ve Sinop'ta, çok ağır yenilgiler aldığı söylenmektedir (Buganov 2011: 95). Bu durum üzerine Batılı devletlerin bir kez daha Osmanlı'ya Rusya'ya karşı yardımda bulunduğu aktarılmaktadır. Dikkat çekici olan özellikle zalim halkaların yardımına koşan Rusya'nın karşısında yer alan ittifak söz konusu olduğunda, Osmanlı İmparatorluğu yerine Türkiye ifadesinin kullanılmaya başlanmasıdır. Böylelikle iki ülkenin aslında aynı ülke olduğu algısı yaratılmaktadır. Bu durum, Batı'nın Türkiye ile birlikte, Rusya Federasyonu'nun Ortodoks halkların kurtarıcısı olma pozisyonunu durdurmasındaki sürekliliğe vurgu yapmanın önemli yollarından birisi olarak görülebilir.

Savaşın kaybedilmesindeki en önemli etkenlerin Batı ile Osmanlı arasındaki ittifak olduğu ve Rusya'nın düşmanlarına kıyasla askeri açıdan içinde bulunduğu yetersizlik olduğu ileri sürülür (Levandovskij 2011: 156). Bu durum Rusya'nın ilerleyen dönemlerde başlayacak askeri ve ekonomik modernizasyonunun ivmesi haline gelecektir. Bu savaşın Rusya'ya, Rus toplumsal hayatının her yönünün derhal ve kararlı bir şekilde reforme edilmesi zorunluluğunu gösterdiği belirtilmektedir (Danilov vd. 2011b: 99).

Ruslar'ın Sivastopol'de aldığı yenilgiden sonra gerçekleşen Paris Barış Kongresi'nde özellikle İngiliz ve Avusturyalı temsilcilerin Rusya aleyhinde davrandıkları belirtilmektedir. Konferans sonrasında imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın Karadeniz'in "tarafsızlaştırılması" ile ilgili maddesinin Rusya için en ağır madde olduğu konusunda ders kitaplarında bir uzlaşma mevcuttur. Karadeniz ülkelerine, yani Rusya ve Türkiye'ye, Karadeniz'de askeri

gemilere ve kaleye sahip olma yasağı koyan Karadeniz'in tarafsızlaştırılması maddesi ile Rusya'nın gücüne ciddi zarar verildiği söylenmektedir. Buna bağlı olarak da "artık Rusya için Balkanlar'da ve Orta Doğu'da aktif bir dış politika yürütülmesinden bahsedilemeyeceği" söylenmekte, bu durum, "Anlaşma Rusya'yı 18. yüzyıla, Karadeniz'e bir çıkışa sahip olmadığı Çariçe Yekaterina zamanına döndürdü" şeklinde yorumlanmaktadır (Levandovskij 2011: 157).

Ders kitapları alınan ağır yenilgiye rağmen Rusya'nın savaştan en az zararlı çıktığını, çünkü savaşın en önemli sonucunun, Rusya'nın kendisine karşı birleşen dünyanın en büyüklerinden olan devletlerin darbelerine karşı, genel olarak direnmesi olduğunu ifade etmektedirler. Kırım Savaşı temelde Osmanlı ile değil, ama Rusya'ya karşı Osmanlı'yı ve uluslararası statükoyu korumaya çalışan bütün bir Batılı bloğa karşı yapılmış olarak resmedilmektedir. Bu durum Rusya'nın Osmanlı'yı Batı'nın stratejik olarak kullandığı bir müttefik olarak değerlendirmesi fikri ile tutarlıdır (Levandovskij 2011: 160).

Sorumluluk ve Strateji Arasında İnsani Müdahale

Tarih ders kitaplarında, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dış politika, giderek daha fazla oranda sorumluluk ve çıkar arasında yaşanan gerilim üzerinden resmedilmeye başlanır. 1870'li yıllardaki Balkan bağımsızlık savaşlarının *Türkler tarafından* acımasız bir şekilde bastırıldığı ifade edilir ve bu durumun Rus toplumunda yarattığı hoşnutsuzluk ve bunun sonucunda da bir kez daha Rusya'nın "Slav kardeşlerine" yardım ve korumacılık misyonunun harekete geçirildiği vurgulanır. Ancak kitaplar hiçbir zaman hiçbir savaşı ya da müdahaleyi yalnızca insanî hedeflerle açıklamazlar, her zaman stratejik hedefler ve insani amaçlar iç içedir.

Rus halkının bu ayaklanmaların Osmanlı İmparatorluğu tarafından kanlı bir biçimde bastırılma şeklinden rahatsızlık duyduğu bu kitaplardaki önemli temalardan biridir. Bu tema aslında bu günümüzde insani müdahaleler için gerekçe olarak kullanılan "uluslararası toplumunun vicdanını rahatsız eden kanlı diktatörler" teması ile çok benzer bir biçimde kullanılmaktadır. Kitaplarda Rus halklarının o dönemde yasaklanmasına gönüllü olarak güney Slavları'nın bağımsızlık mücadeleleri için onlarla aynı cephede savaşmaya gittikleri aktarılır. Rusya'nın savaşa girmesinde dindaşlık, Ortodoksluk

duygusu temelinde Balkan halkları ile dayanışma duygusu hisseden halkın etkisi ön plana çıkarılır (Danilov 2011b: 197). Ayrıca yine Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın desteğine güvenerek hareket ettiği ifade edilmekte ve bu durum şöyle dile getirilmektedir:

Rusya, Almanya ve Avusturya, birlikte Hristiyanlar'ın haklarının Müslümanlarınkıyla eşit hale getirilmesini talep etti. Rusya sorunu barışçı yollarla çözmeye çabalayarak Avrupa Devletleri için Balkanlar'daki durumun düzeltilmesinin konuşulduğu konferanslar düzenledi. Ama Türkiye, İngiltere'nin de desteğiyle tüm talepleri ya reddetti ya da kibirli bir sessizlikle cevapladı. (Danilov 2011b: 199)

Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmenin artık sadece onunla değil Avrupalı devletlerle de savaşa girmek anlamına geldiği belirtilmekte ve bunun da büyük bir savaş doğurmaya gebe bir durum olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle 2. Aleksandr'ın bu korkuyla, Avusturya'nın Türkiye'nin yanında savaşmasını önlemek için, Bosna ve Hersek'i işgal etmesine onay verdiği belirtilmektedir (Danilov 2011b: 199). Bu da Rusya'nın tek başına Osmanlı İmparatorluğu'ndan korkmadığı, Osmanlı'yı bir tehdit olarak görmediği ama Osmanlı'nın yanında Avrupa devletlerinin de savaşa girmesinden korktuğu ve çekindiği anlamına gelmektedir.

Barış yollarını tüketen Rusya'nın korktuğu halde savaş açma kararında, 2. Aleksandr'ın Rusya'nın büyük bir devlet olarak rolünden yeniden şüphe duyulmasına ve taleplerinin göz ardı edilmesine izin verememesi ve Rusya'nın geleneksel Balkanlardaki Slav halklarını koruma rolünün etkili olduğu belirtilmektedir (Danilov 2011b: 199). Ancak reformların tamamlanmamasının, bulundurulması zorunlu materyal donanımının eksikliğinin, yeni tip silahların azlığının ve en önemlisi modern savaş tekniğini yönetebilecek komutanların eksikliğinin Rusya'nın cephedeki gücünü zayıflatmakta olduğu söylenmektedir (Danilov 2011b: 194).

Savaşın gidişatının anlatımında yine düşmanın sayıca üstün olduğu vurgulanmakta ve kahramanlık gibi olumlu ifadeler yine sadece Ruslar ve birlikte savaşttıkları Bulgarlar'a, "kanlı" gibi olumsuz kavramlar Osmanlı güçlerine atfedilmektedir (Danilov 2011b: 199). Plevne Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Barış Antlaşması'nın maddelerinin Avrupalı devletlerde hoşnutsuzluk yaratması üzerine Berlin Kongresi'nde yeniden ele alınması ve

Rusya'nın kimi kazanımlarını yitirmesine rağmen yine de başarı elde ettiği vurgulanmaktadır. Bu başarı ise Rusya'nın Balkan halklarını kurtarma ve koruma misyonunu gerçekleştirme yolunda önemli bir adım atmış olması olarak açıklanmaktadır (Danilov 2011b: 202). Dolayısıyla 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Rusya artık kendini tamamen kurtarıcı misyonuna minnet duyulması gereken Slavların “büyük abisi” konumunda bir devlet olarak konumlamaya başlamıştır. Bu konumu, onu, ister istemez Batılı devletler ve Osmanlı ile karşı karşıya getirmektedir.

Birinci Dünya Savaşı

20. yüzyılda Rus dış politikasının tarih ders kitaplarındaki bu temel tasviri değişmeyecektir. Rus tarih kitapları 1. Dünya Savaşı'nın temel nedeni olarak da Balkan savaşlarını görür. 1. Dünya Savaşı'na yol açan sürece değinilirken Türkler yine köleleştirici bir figür olarak yansıtılmakta, Balkan halkları ise esaretten çıkmak için “kurtuluş savaşı” veren halklar olarak sunulmaktadır. 1. Dünya Savaşı'na giden süreçte Balkan yarımadasında yaşanan gelişmelerin rolü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun-Türklerin algılanma tarzı şu şekilde açıklanmaktadır:

Türkiye ve Balkan Birliği (Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan) arasında yapılan Birinci Balkan Savaşı, büyük ülkelerin savaşan ülkelerin lehine bu bölgede kendi varlığını sağlamlaştırmaya yönelik ilgilerini açıkça ortaya çıkardı. Türk köleleştiricilere (*porabobitel*) karşı aristokrat sınıfın ve burjuvazinin yönettiği ulusal kurtuluş savaşı, büyük devletler görünümündeki “hamilerin” (*pokrovitel*) etkisi altında yavaş yavaş devletlerarası sınırların değişmesi ve yeni toprakların ele geçirilmesi savaşına dönüştü. (Şestokov 2011: 54)

Savaşın 15 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ve Almanya'nın bu adımı koşulsuz desteklemesiyle başladı ve bu durumun Rusya'nın pozisyonunu belirlediği belirtilerek, Rusya'nın savaşa katılma nedenlerinin, kendisine yöneltilen saldırıyı geri itmek, Karadeniz Boğazları'nı ele geçirmek, Balkanlar'daki Slav halklarını desteklemek ve Galiçya'yı birleştirilmek olduğu söylenir (Şestokov 2011: 55).

Tarih kitaplarında, tıpkı Balkan Savaşları'nda olduğu gibi 1. Dünya Savaşı'na katılma kararında da, Rus halkında oluşan “dayanışma” (*solidarnost*) duygusunun itici güç olduğu belirtilmektedir. Bir diğer deyişle Rus tarih

ders kitapları savaş kararlarında siyasi elitlere doğrudan sorumluluk vermektedir. Bu kararlar halkın dayanışma duyguları üzerinden verilmiş siyasi kararlardır. Bu dayanışma duygusunun oluşmasındaki temel faktör olarak da Osmanlı Devleti'nin kendileriyle aynı dinden olan Slav halklarına baskı uygulaması ve Ermenileri soykırıma tabi tutması gösterilir.⁵ Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus Osmanlı İmparatorluğu'nun zalim, baskıcı ve hatta soykırımcı bir ülke olduğu söyleminin sürdürülmesi ve Rusya'nın da buna karşı koyan, kendi dindaşlarını koruma misyonuna sahip olan bir ülke olarak gösterilmeye devam edilmesi ve 1. Dünya Savaşı'na girişin bu gerekçelerle meşrulaştırılmasıdır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Model Ülke

Ders kitaplarının Türkiye Cumhuriyetinden bahsettiği bölümlerde Osmanlı Dönemini tasvir ederken kullanılan çatışmacı dilin yerini, uzlaşmacı bir dil almaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün iktidarı ele geçirilmesi devrim olarak tanımlanmakta, Atatürk liderliğinde yürütülen politikalara ise reform denmektedir. Bu reform sürecinde asıl vurgu laik bir devletin kuruluşuna yapılmaktadır. Reformlar sürecinde birleştirici unsur olarak İslam'ın yerini milliyetçiliğin aldığı belirtilir (Şestokov 2011: 54). Atatürk liderliğinde yürütülen reformlar, geleneksel Doğu toplumundan bir kopuş olarak yorumlanır. Türkiye Avrupa'yı örnek alan, laik, milliyetçilik unsuru etrafında birleşen ve kapitalist bir ülke olarak gösterilir (Şestokov 2011: 107).

Ancak her ne kadar reformların geleneksel Doğu toplumlarından bir kopuş anlamına geldiği belirtilse de Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili konular –Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili konularda olduğu gibi– “Müslüman ülkeler” ve “Doğu ülkeleri” gruplandırmalarının altında verilmeye devam etmektedir. Bu da, Türklere yönelik Doğulu ülke algısının Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra da devam ettiğini göstermektedir. Fakat Türkiye'nin gelişme yolu ve laik yapısıyla, diğer Müslüman ülkelere başarılı bir örnek model olduğu vurgulanır. Türkiye, Doğulu ve koloni ülkeler arasında geri kalmışlığın pençelerinden kurtulmuş, geleneksel yapıdan çıkıp modernleşme sürecine girmiş tek ülke olarak sunulmaktadır (Şestokov 2011: 110).

Ders kitaplarında Türk modernleşmesi Avrupa'yı örnek alan bir yol olmakla kalmayıp bunu İslami değerlerle de birleştiren örnek bir modernleşme olarak sunulmaktadır. Bu husus da “modern Türkiye” ile İran İslami modern-

leşmesinin kıyaslanarak incelenmesiyle ele alınmaktadır. Bu iki modernleşme yolu birbirinden farklı süreçler ve farklı yollar olarak anlatılmaktadır. Türkiye'nin seçtiği yol birinci model olarak sunulmakta ve Doğu ile Batı'ya ait değerlerin sentezi, kombinasyonu olarak gösterilmektedir:

Geleneksel İslami yapılar, modernleşme ve ülkenin yenilenmesi yönünde Batı medeniyetinin etkileriyle uyarlanıp dönüştürülür. İslami gelenekler muhafaza edilerek Batı'nın en iyi reformları etkin bir şekilde alınıp adapte edilir. Bu kombinasyon Mısır, Türkiye gibi ülkeleri uzun ama genel olarak dinamik bir gelişme sürecine götürmüştür. (Şestokov 2011: 278)

Bu modelin karşıtı olarak gösterilen ikinci model ise geleneksel İslami yapıların sadece neredeyse hiç değişmeyen bir şekilde korunmakla kalmayıp aynı zamanda da tüm siyasi, toplumsal ve ekonomik alandaki etkisini artırdığı bir model olarak tanımlanır. Bu modelin temsilcilerinin İran ve Afganistan olduğu belirtilir (Şestokov 2011: 278). Kısacası Türkiye'nin laik ve demokratik yapısı ve Osmanlı İmparatorluğundan kopuş yönünde yaptığı reformlar RF'nun Türkiye'den algıladığı tehdidi azaltmış ve Türkiye algısını değiştirmiş görünmektedir.

Sonuç

Bu makalede incelenen Rusya Federasyonu güncel tarih ders kitapları, arzulanan değerlerin ve stratejik çıkarların, dramatik vakalar üzerinden bütün ulusa aktarıldığı bir tarih eğitimi anlayışına dayanmaktadır. RF ders kitaplarında da geçmiş bugünün ihtiyaç ve endişeleri üzerinden kurgulanmıştır, bugünün kavramları geçmişini anlamak için kullanılmış, bugünün sorunları geçmişini çerçevelemede önemli birer araç olarak görülmüştür. Bu kitaplar, Rusya Federasyonu'nun bugünkü dış politikasına egemen olan "büyük güç olma" arzusunun bir tezahürüdürler. Tarih kitapları, Rusya Federasyonu'nun *şanlı ve yalnız* geçmişini yeniden kurar. Bu kitaplarda aktarılan, büyük Rusya'nın hiçbir zaman uluslararası siyasette gerçek dostları yoktur, yalnızca stratejik partnerleri vardır. Hem Rusya hem de Rusya'nın stratejik partnerleri ise yekpare bir biçimde hareket eden, iç çatışmalarından büyük oranda kurtulmuş, ilerlemeye odaklanmış aktörler olarak kurgulanmışlardır. Bu aktörlerin tamamının geçmişi ve bugünü arasında hem kimlik, hem stratejik çıkar hem de davranış üzerinden bir süreklilik farz edilmiştir. Bu süreklilik,

ders kitaplarında ülkelerin güncel isimleri ile tarihsel isimlerinin dönüşümlü olarak kullanılmasında da gözlenebilmektedir. Tarihin siyasal inançlar ya da ideolojik yapılar üzerinden anlatıldığı devrim döneminin aksine, bu kitaplarda tarih, kişinin gündelik hayatında empati kurabileceği kötülük, hırs, utanç, egoizm, barbarlık gibi kavramlar üzerinden anlatılmaktadır.

Özelde ise Rusya'nın tarih boyunca Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye ile kurduğu ilişkiler 1) Rusya'nın güvenliği ve stratejik çıkarları; 2) Rusya'nın din bağı bulunan Slav haklarına karşı yapılan zulümlere karşı duyduğu sorumluluk üzerinden açıklanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Slav halkları ve Ortodoks Hristiyan gruplarla olan ilişkileri “barbarlık yapmak, zulüm etmek, mezalim uygulamak” gibi kavramlarla ifade edilmiş, Rusya'nın bunun karşısında insani ve kültürel sorumlulukları olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla Rusya Federasyonunun ulusal kimliğini ve kültürel özerkliğini kurmasında, Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki varlığı önemli bir unsur teşkil etmekte ve Rusya Federasyonu'nun emperyal sorumluluğunun tesisinde kritik bir rol oynamaktadır. Rusya Federasyonu, kendisini tarihsel olarak Ortodoks halkların koruyucusu olarak kurar, bu halkların temel düşmanı olarak da İslami yayılmayı görür. Bu koruyucu misyon hem Rusya'nın stratejik dış politika hedeflerine uygundur ve bu anlamda neredeyse tarihsel bir zorunluluk söz konusudur, ve hem de Rusya halkının hissettiği varsayılan dayanışma duyguları ile uyumludur.

Bunun yanı sıra Batı, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye ile kurduğu ilişkide her zaman son derece önemli bir aktör olarak yer almaktadır. İncelenen tarih ders kitapları göstermektedir ki, Rusya Federasyonu'nun kendi ulusal kimliğini kurduğu asıl ötekisi Batı'dır. Bu durum, Rusya'nın güncel dış politikası ile önemli ölçüde paralellikler taşımaktadır. Andrew Monaghan'ın belirttiği gibi Putin dönemi Rus dış politikasının temel tehdit algısı Batı'dır ve Batı'nın yönelttiği bu varoluşsal ve değişmez tehdide karşı geçici ittifak siyaseti mümkün olsa da, stratejik bir izolasyon duygusu sabittir (Monaghan 2008). Tarih kitaplarında da, Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye, tarihin her döneminde, Batı'nın değişik stratejileri, ittifak politikaları üzerinden Rusya İmparatorluğu/Federasyonu ile ilişki kuruyor gözükmektedir. İki ülke arasında yaşanan bütün çatışma ve savaşlar da bu dolayım üzerinden anlatılmakta, “dostluk kurulan dönemlerin uzun sürmemesi de yine Batı'nın bu ilişkiye müdahil olması ile açıklanmaktadır. Rus anlatı-

sı, temelde Batı'nın güçlenmesini istemediği bir Rusya anlayışı üzerinden şekillenmiştir. Batı, bu arzusunu gerçekleştirmek için her dönem Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye ile olan ilişkilerini kullanıyor gözükmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, bu ilişkide hiçbir zaman bağımsız bir aktör olarak resmedilmez, Batı'nın kendi çıkarları için harekete geçirdiği, desteklediği bir "maşa" olarak resmedilir.

Kitaplarda öne çıkan bir diğer durum ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bir etnik Türk devleti olarak sunulmasıdır. İmparatorluğun Türk boylarının birleşmesiyle oluştuğu ve İmparatorluktaki Türk boyları dışındaki bütün grupların gönülsüzce ve işgal edilerek (savaşlar sonrasında) İmparatorluğa dâhil edildiği vurgulanmaktadır. Tam da bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında bir süreklilik varsayılmakta ve Türkiye-Osmanlı kavramları tarih boyunca dönüşümlü olarak kullanılmaktadır. Son olarak, Türkiye Cumhuriyeti bir İslam ülkesi olarak modernleşebilmenin mümkün olabildiğini gösteren bir model ülke olarak tartışılmaktadır. Bu modelde ise ordunun rolüne özel önem atfedilmekte ve ordunun, Türkiye Cumhuriyeti'nde İslami tehdide karşı önemli bir görev üstlendiği ifade edilmektedir.

İki binli yıllarla birlikte Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında esneklik ve denge unsurlarına dayalı, karşılıklı ve güven işbirliğine yönelik bir dış politika anlayışının benimsenmesi ön plana çıkmıştır. Bu dış politika çerçevesinde iki ülke arasında 2001 yılında "Avrasya'da İşbirliği ve Eylem Planı", 2004 yılında "Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon" imzalanmıştır. 2009 yılında ekonomi, enerji, bilim ve kültür alanında hükümetler arası 12 belge daha imzalanmıştır. 2010 yılında ise RF ve Türkiye arasında ki gelişen ilişkileri kurumsallaştırmak amacı ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi kurulmuş ve bu ilişkilerin ana stratejisini belirleyecek vize muafiyetini de içeren 16 ayrı belge daha imzalanmıştır (Erşen 2012). Geline nokta RF ve Türkiye arasında siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda oldukça güçlü işbirliğine rağmen incelenen Rusya Federasyonu ders kitaplarında Osmanlı/Türkiye, Batı'nın gücünü dengelemek için zaman zaman RF'nin stratejik ittifaklar yapabileceği geçici ve güvenilir bir partner olarak resmedilmektedir. Bu durumun iki ülke arasındaki çatışma olasılıklarını arttırdığını ve çatışma çıktığında da bu çatışmaların çözülebilmeye olasılığını azalttığını ifade etmek gerekmektedir.

Açıklamalar

- 1 Bu makaleye veri teşkil eden araştırma Mehmet Hacısalıhoğlu'nun yürütücülüğünde gerçekleştirilen "Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarına Osmanlı/Türk İmajı (110K571)" isimli TUBİTAK projesi kapsamında yapılmıştır. Verdiği araştırma desteği için TUBİTAK'a teşekkür ederiz. Ayrıca bu makalenin yazımındaki editoryal desteği için Betül Baki'ye teşekkür ederiz.
- 2 Rusya'da zorunlu eğitim Federal Eğitim ve Bilim bakanlığı tarafından düzenlenmektedir. Rusya'nın federatif yapısı nedeniyle bölgesel yetkililerin kendi yetki alanlarında federal kanunların izin verdiği oranda eğitimi düzenleme hakkına sahiptirler. Rusya Federasyonu'nun büyüklüğü, federasyon içinde eğitim yapılan dillerin çokluğu ve eğitimin Rusya'nın federatif yapısı yüzünden eğitimin hayli yerel özellikler taşıması ve yerel dilleri barındırması gibi nedenler dolayısıyla bu incelemede temelde Rusça ders kitaplarının kullanılmasına karar verilmiştir.
- 3 Bu yayınevinin her sınıf için ortalama dağıtım sayısı iki yüz bin civarındadır. Federal Eğitim Birimi (Federal Agency of Education, Rosobrazovanie/punto!) basılan kitapları incelemekte ve her eğitim yılı için onaylanan ve tavsiye edilen olmak üzere iki farklı liste yayınlamaktadır. Bu aşamadan sonra gerek ilköğretim düzeyinde, gerekse lise düzeyinde okulların ders kitaplarını seçimi okul yönetimi ve okul aile birliklerinin inisiyatifine bırakılmıştır. 2010-2011 listesi için şu linke başvurulabilir: http://www.edu.ru/db/mo/Data/d_09/m822.html (erişim tarihi 02.10.2011).
- 4 Bu gözden geçirmenin temel nedeni olarak 2. Dünya Savaşı gazilerinin eleştirileri gerekçe gösterilmiştir. 2. Dünya Savaşı gazileri yeni Rus tarih ders kitaplarında kendilerinin de yer aldığı tarihi vatanseverlikten uzak bir gözle değerlendiriliyor olduğunu ifade etmişlerdir. Bkz. http://english.pravda.ru/printed.html?news_id=11904
- 5 Ders kitaplarında Türkiye'nin kuruluş döneminde de etnik gruplara baskının devam ettiği belirtilir. Ermeniler'in öldürülmesi (kitapta parantez içinde soykırım –*genotsit*- terimi kullanılmaktadır), Yunanlılar'ın ülkeden gönderilmesi ve Kürtler'e karşı baskı kitaplarda yer almaktadır (Şestokov 2011: 108) .

Kaynaklar

- Agibalova, E. V. ve G. M. (2011). Donskoj. *İstoriya Srednih Vekov*. Moskva: Prosveščeniya. 6. Klass.
- Altan Olcay, Özlem (2006). “Turkey: Sanctifying a Secular State”. *Teaching Islam: Textbooks and Religion in the Middle East*. Der. Eleanor Abdella Doumato ve Gregory Starrett. Boulder, CO: Lynne Rienner Pub.
- Altbach, Philip G. (1991). “Textbooks: The International Dimension”. *The Politics of the Textbook*. Der. Michael Apple and Linda Christian-Smith. New York: Routledge. 242–258.
- Apple, Michael ve Linda Christian-Smith (1991). *The Politics of the Textbook*. New York: Routledge.
- Apple, Michael (1993). *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age*. London: Routledge.
- Aydın, Mustafa (2004). “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği” *Uluslararası İlişkiler* 1: 33-60.
- Bogolubov, Leonid N. v.d (1999). “The Challenge of Civic Education in the New Russia”. *Civic Education Across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project*. Der. Judith Torney-Putra, John Schwille ve Jo-Ann Amadeo. Amsterdam: IEA/Eburon Publishers. 523-545.
- Buganov, V. İ., P. H. Zyrjanov and A. N. Saharov (2011). *İstoriya Rossii: Konets XVII-XIX Vek*. 10. Klass. Prosveščeniya: Moskva.
- Campbell, David (1998). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Bloomington: University of Minnesota Press.
- Canning, Mary v.d (1999). *Russia. Regional Education Study*. Washington D.C.: The World Bank Technical Paper, No 457.
- Cole, Elizabeth A. and Judy Barsalou (2006). “Unite or Divide? The Challenges of Teaching History in Societies Emerging from Violent Conflict”. Haziran 2006. <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/15098/1/Unite%20or%20Divide%20The%20Challenges%20of%20Teaching%20History%20in%20Societies%20Emerging%20from%20Violent%20Conflict.pdf?1>, (Erişim Tarihi, 20 Mart 2007).

- Colley, Linda (2002). *Britons: Forging the Nation, 1707–1837*. New Haven, CT: Yale.
- Danilov, A. A. and L. G. Kosulina (2011). *İstoriya Rossii, Konets XVI-XVIII Vek*. Moskva: Prosveščeniya.
- Danilov, A. A. and L. G. Kosulina (2011). *İstoriya Rossii: XIX Vek*. Moskva: Prosveščeniya. 8. Klass.
- Danilova, Maria (2004). “Critics fear Russian history textbooks overlook Soviet crimes and repression”. 17 Ağustos 2004. <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/news/archive/2004/08/16/international1420EDT0565.DTL> (Erişim Tarihi, 15 Şubat 2012) .
- Eklof, Ben (2005). “Russian Education: The Past in the Present”. *Educational Reform in Post-Soviet Russia: Legacies and Prospects*. Der. Ben Eklot ve Larry E. Holmes and Vera Kaplan. London, New York: Frank Cass/Routledge. 1-21.
- Elder, Miriam (2010). “Ruling Russian party wants ‘united’ history textbook for schools”. 17 Haziran 2010. <http://www.guardian.co.uk/world/2010/jun/17/united-russia-uniform-history-textbook> (Erişim Tarihi, 20 Mart 2012).
- Erokhina, Marina and Alexander Shevyrev (2006). “Old Heritage and New Trends: School History Textbooks in Russia”. *School History Textbooks Across Cultures*. Der. Jason Nicholls. Oxford: Symposium Books.
- European Council (2006). *History Education in Europe: Ten Years of Cooperation between the Russian Federation and the Council of Europe*. Strasbourg: European Council.
- Finnemore, Martha ve Kathryn Sikkink (2001). “Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics”. *Annual Review of Political Science* 4(1): 391-416.
- Finnemore, Martha (1996). *National Interests in International Society*. New York: Cornell University Press.
- Galtung, Johan (2001). “The Construction of National Identities for Cosmic Drama: Chosenness–Myths–Trauma (CMT) Syndromes and Cultural Pathologies” *Handcuffed to History*. Der. S. P. Udayakumar. Westport, CT: Praeger.

- Gatina, Venera (2009). *Rus Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmgesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Graney, Katherine E. (1999). "Education Reform in Tatarstan and Bashkortostan: Sovereignty Projects in Post-Soviet Russia". *Europe-Asia Studies* 51(4): 611-639.
- Hopf, Ted (2002). *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. London: Cornell University Press, Ithaca.
- Ikenberry, G. John (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*. New Jersey: Princeton University Press.
- Judobskaya, A. J. et al. (2011). *Vseobşaja İstoriya, İstoriya Novogo Vremeni*. Moskva: Prosvetşhenija. 7. Klass.
- Kaplan, Vera (2005). "History Teaching in Post-Soviet Russia: Coping with Antithetical Traditions". *Educational Reform in Post-Soviet Russia: Legacies and Prospects*. Der. Ben Eklot, Larry E. Holmes and Vera Kaplan. London, New York: Frank Cass/Routledge. 247-271.
- Kaufman, Cathy C. (1984). "De-Sovietizing Educational Systems, Learning from Past Policy and Practice". *International Review of Education* 40 (2): 149-158.
- Levandovskij, A. A. (2011). *İstoriya Rossii: XVII-XIX Vekov*. Moskva: Prosvetşhenija. 10. Klass.
- Maier, Robert (2005). "Learning about Europe and the World: Schools, Teachers, and Textbooks in Russia after 1991". *The Nation, Europe, and the World: Textbooks and Curricula in Transition*. Der. Hanna Schissler ve Yasemin Nuhoglu Soysal. Oxford: Berghahn Books. 138-163.
- McLean, Martin and Natalia Voskrensenskaya. "Educational revolution from above: Thatcher's Britain and Gorbachev's Soviet Union". *Comparative Education Review* (36)1: 71-90.
- Mehlinger, Howard D. (1985). "International Textbook Revision: Examples From the United States". *Internationale Schulbuchforschung* 7: 287-298.
- Monaghan, Andrew (2008). "An Enemy at the Gates' or 'from Victory to Victory'? Russian Foreign Policy". *International Affairs* 84: 717-733.

- Nikandrov, Nikolai D. (1995). "Russian Education after Perestroika: The Search for New Values". *International Review of Education* 41(1/2): 47-57.
- OECD (1998). *Reviews of National Policies for Education: Russian Federation*. Paris: OECD Yayınları.
- Phillips, Robert (1998). *History Teaching, Nationhood and the State; a Study in Educational Politics*. London: Cassell.
- Podeh, Elie (2000). "History and Memory in the Israeli Educational System: The Portrayal of the Arab-Israeli Conflict in History Textbooks (1948-2000)". *History & Memory* 12(1): 65-100.
- Šestokov, V. S. (2011). *İstoriya Rossii: XX – Načalo XXI Veka*. Moskva: Prosveščeniya. 11. Klass.
- Smith, Anthony D. (1996). "Memory and Modernity: Reflections on Ernest Gellner's Theory of Nationalism." *Nations and Nationalism* 2(3): 371-388.
- Soroko-Sjupa, O. C. and A. O. Soroko-Sjupa. *Vseobšaja İstoriya: Novejšaja İstoriya*. Moskva: Prosveščeniya. 11. Klass.
- Telhami, Shibley ve Michael Barnett (2002). *Identity and Foreign Policy in the Middle East*. Ithaca, N.Y. and London: Cornell University.
- The World Bank (1999). 'Russia. Regional Education Study'. Report no. 18666-RU. Managing Unit: Human Development Sector Unit: Europe and Central Asia Region. 26 Temmuz 1999. 3.
- Torsti, Pilvi (2007). "How to deal with a difficult past? History textbooks supporting enemy images in post war Bosnia and Herzegovina". *Journal of Curriculum Studies* 39(1): 77-96.
- Ukolova, V. İ. and A. V. Rebjakin (2011). *Vseobšaja İstoriya: S Drevnejših Vremen Do Kontsa XIX Veka*. Moskva: Prosveščeniya. 10. Klass.
- Ülman, Burak, Evren Balta Paker ve Muhammed Ağcan (2011). "Uluslararası Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekçiliğin İmkânları". *Uluslararası İlişkiler Dergisi* (8)30: 15-43.
- Vedjuşkin, V. A (2011). *İstoriya Srednih Vekov*. Moskva: Prosveščeniya. 6. Klass.

- Volkan, Vamik D. (1997). *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Wang, Zheng (2008). “National Humiliation, History Education, and the Politics of Historical Memory: Patriotic Education Campaign in China”. *International Studies Quarterly* (52): 783–806.
- Weber, Eugen (1972). *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France*. London: Chatto and Windus.
- Weldes, Jutta (1999). “The Cultural Production of Crisis: U.S. Identity and Missiles in Cuba”. *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*. Der. Jutta Weldes, Mark Laffey, Hugh Gusterson and Raymond Duvall. Minneapolis: University of Minnesota Press. 35-63.
- Wendt, Alexander (1992). “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”. *International Organization* 46(2): 391-425.
- _____ (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____ (2009). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan Yapı Sorunu”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6(23): 3-44.
- Zajda, Joseph (2005) “The Politics of Rewriting History: New School History Textbooks in Russia”. *The International Handbook of Globalisation and Education Policy Research*. Der. Joseph Zajda. Dordrecht: Springer. 693-716.

History, Identity and Foreign Policy: Ottoman-Turkish Image in the Current History Textbooks of the Russian Federation

Evren Balta*

Süheyla Demir**

Abstract

This article argues that the collective belief and identity transmitted through history education has a constitutive significance for the understanding of foreign policy and international politics. While the relationship of school textbooks to politics has become a significant area of research, the role played by history education and historical memory in international politics still remains understudied. This paper presents, in the context of the interaction between history and identity, an analysis of the depiction of the Ottoman-Turk image in the history textbooks currently used in the Russian Federation. In the textbooks under scrutiny, the West emerges as the real Other in the construction of Russian national identity, in parallel with contemporary Russian foreign policy. The dominant Russian narrative depicts the West as an actor opposed to the strengthening of Russia. The Ottoman Empire/Turkey is described not as an independent actor in this relationship, but as a “stooge” always mobilized and supported by the West for its own interest.

Keywords

Foreign Policy, national identity, history education, history textbooks, Russian Federation, Ottoman Empire, Turkey

* Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations- Istanbul/Turkey
evrenbalta@gmail.com

** Independent Researcher –Istanbul/Turkey
Suheyla0demir@gmail.com

История, идентичность и внешняя политика: османско-турецкий имидж в современных учебниках по истории Российской Федерации

Эврен Балта**

Сухейла Демир****

Аннотация

В данной статье утверждается, что формирующееся посредством исторических учебников коллективное сознание и национальная идентичность играют важное значение в понимании международной и внешней политики страны. Насколько бы активно с начала девяностых годов не исследовалось отношение/связь учебников и политики, тема роли исторического образования и исторической памяти в международной политике все еще остается недостаточно изученной. В этой статье анализируется османско-турецкий имидж, сформированный в современных учебниках истории Российской Федерации, в контексте связи между историей и идентичностью. Анализ учебников истории показал, что национальная идентичность Российской Федерации формировалась, в основном, в противовес Западу. Османская империя/Турция в этом повествовании не изображается как самостоятельный актер, а изображается как «марионетка» в руках Запада, которую он использует и поддерживает в своих собственных интересах.

Ключевые слова

Внешняя политика, национальная идентичность, историческое образование, учебники истории, Российская Федерация, Османская империя, Турция

* доц.док., технический университет Йылдыз, факультет экономических и административных наук, кафедра политологии и международных отношений – Стамбул/ Турция
evrenbalta@gmail.com

** Независимый исследователь – Стамбул/ Турция
Suheyla0demir@gmail.com

